

Hvordan opptre i økonomiske straffesaker?

- 10 gode råd om hvordan skaden skal begrenses

Av advokat dr. juris Bjørn Stordrange

Gjennom flere års bistand til mistenkte, siktede og tiltalte i Økokrim-saker og i forbindelse med konkurransesaker er det fristende å dele noen erfaringer med omverdenen. Man slutter aldri å undres over hvor galt enkelte velger å opptre, formodentlig ut fra manglende kunnskap eller forståelse for rammebetingelsene rundt seg. Usikker og ukorrekt opptreden lønner seg aldri. Tvert om kan det gjøre stor skade både på egne og andres interesser.

Jeg har derfor forsøkt å sette opp ti gode råd om hvordan man skal opptre for enten ikke å komme i kontakt med strafferettsapparatet eller for å minimere skaden når den først har skjedd. Rådene er gitt på helt generell basis og uten tanke på noen spesielle saker. De er også gitt innenfor rammen av god advokatskikk og god forsvarerskikk, slik at det vil være i høyeste grad forsvarlig både å formidle rådene, lære dem og etterleve dem.

Når Økokrim aksjonerer, ved ransaking, beslag og eventuelt pågripelse, står påtalemyndigheten sjelden alene. Ofte er aksjonen utløst av en anmeldelse fra et kontrollorgan. Det kan være Skattedirektoratet, Kredittilsynet, Konkurransetilsynet eller andre. Konkurransetilsynet kan også aksjonere på egen hånd. Jo flere organer og personer som står bak en aksjon, jo viktigere vil det være å opptre korrekt i forhold til de 10 bud som skisseres nedenfor.

1) Hold deg på den smale sti. Motstå fristelser eller minimer fristelser.

Det er enkelt å begynne med dette rådet. Gjør du intet galt, har du heller intet å frykte.

Men mennesker er skrøpelige. Ingen går gjennom et langt liv uten å begå en rekke lovbrudd, ubevisst eller mer eller mindre bevisst. Ofte er det ren tilfeldighet eller lykketreff som gjør at noen blir stemplet som lovbrøyttere fordi de blir tatt med buksene nede, mens andre slipper unna som helter selv om de har begått de samme straffbare handlinger. Vi vet også at det ikke er tilstrekkelig for en lovgiver å forby en bestemt atferd. For at en forbudsnorm skal virke effektivt, må det stå en sanksjonstrussel og en oppdagelsesrisiko bak. Slik kan man også innrette seg i private forhold, i bedrifter og organisasjoner: En overordnet kan sørge for at underordnedes muligheter og fristelser til å begå lovbrudd blir minimert gjennom enkle kontrolltiltak, ved å fjerne fristelsesobjekter og generelt ved rutiner som sikrer god kontroll. Vi har mange erfaringer med at de bedrifter som

lettet blir utsatt for økonomisk kriminalitet, er de som har lagt minst vekt på slike forhold.

2) *Kontakt rådgiver før problemer oppstår eller i alle fall når de oppstår.*

En rådgiver, ikke nødvendigvis advokat, kan gi bistand når det gjelder innføring av internkontroll og rutiner som forebygger økonomisk kriminalitet. Vedkommende kan også gi råd om hvordan man skal opptre for ikke å krenke straffebed, konkurranseregler o.l.

Man skal også være oppmerksom på at den dagen Økokrim står på døren med en ransakingsordre eller en pågripelsesbeslutning, har man rett til å tilkalle advokat. Man behøver heller ikke si noe i avhør eller samtaler med kontrollører eller politiet uten advokat til stede. Politiet plikter å gjøre enhver siktet kjent med denne rettigheten.

Det er fornuftig å tilkalle advokat. Advokaten vil ha flere funksjoner. Han vil for det første se til at de prosessuelle rettigheter blir respektert, med andre ord at man ikke blir offer for overgrep i den hektiske situasjon som oppstår i forbindelse med en aksjon.

Dernest vil advokaten være samtalepartner for den som skal avhøres eller som er pågrepet. Alle trenger en slik samtalepartner i en kritisk situasjon. Uten en advokat med taushetsplikt vil lett en politimann, som ikke har taushetsplikt, bli samtalepartneren. Altfor ofte ser man som forsvarer at en pågrepet og siktet person føler lettelse ved å kunne betro seg til den som avhører vedkommende. Dermed tilstår siktete enten meget mer enn politiet har grunnlag for å sikte vedkommende for og endog mer enn vedkommende er skyldig i. En siktet kan bli offer for et tilståelsessyndrom som gjør at vedkommende graver seg langt dypere ned i problemer enn nødvendig.

Derfor er rådet alltid å konferere med en person som har taushetsplikt og som kun har klientens egne interesser for øye, før man forholder seg til kontrollørene eller politiet.

3) *Vær passiv*

Ikke finn på å forsøke å ødelegge bevis, brenne dokumenter, påvirke vitner, stikke av e.l. Det å stikke av er nokså ukjent i Økokrim-saker, men enkelte faller for fristelsen til å ødelegge bevis eller på annen måte endre historien. Det lønner seg meget sjelden. Tvert om skjerper det mistenksomheten, og påvirkning av vitner kan være straffbart i seg selv. Med dagens teknologi vil også muligheten for å avdekke manipulasjoner, f.eks. gjennom dataprogrammer, være så store at man har små muligheter for å lykkes i slike forsøk.

4) *Ikke lukk øynene og håp det glir over*

Det er sjelden en dårlig spøk når Økokrim står på døren med pågripelsesbeslutningen i hendene. Som regel ligger et visst etterforsknings- og undersøkelsesarbeid forut for pågripelsen. En pågripelse vil som regel også være autorisert av en dommer, som dermed har tatt stilling til at det foreligger tilstrekkelig grunn til å mistenke noen for en ganske alvorlig straffbar handling. Det samme gjelder i konkurransesaker.

Derfor må man i en slik situasjon vite at man har en langvarig og tung prosess foran seg. Tingene glir ikke over på kort tid. Det gjelder selv om man skulle skjønne at hele aksjonen beror på en misforståelse, og det kan være tilfellet fra tid til annen. Selv i slike tilfeller tar det lang tid å overbevise maktorganene om at de har tatt feil, og underveis kan man risikere at det går slik prestisje i saken at noen aldri vil innse at de har tatt feil.

I situasjoner hvor Økokrim eller andre deler av påtalemyndigheten/kontrollverket agerer på utilstrekkelig grunnlag, må man også forberede seg på et tungt og langvarig arbeid for å vinne frem. Derfor har man intet å tjene på å innrette seg som om ting haster på timen eller dagen. Det er mulig det haster for Økokrim. Det haster ikke for den siktede. Legg heller en langsiktig plan og diskuter saken med rådgiveren enn å forsøke å oppklare saken der og da med kontrollorganene. Selv om representanten for Økokrim eller politiet skulle være aldri så personlig velvillig innstilt, må man være klar over at vedkommende ikke er der for å være din hjelper. I praksis er vedkommende mest opptatt av å finne bevis for at den hypotesen som ligger til grunn for siktelsen, kan holde vann.

5) *Tenk langsiktig*

Dette henger sammen med det foregående, og leder til at man ikke skal innrette seg med sikte på å oppnå kortsiktige fordeler. Politiet gir av og til inntrykk av at hvis man samarbeider, kan man håpe å slippe eksempelvis varetektsfengsling eller å bli sittende i arresten natten over. Av hensyn til kortsiktige fordeler kan det i en slik situasjon være fristende å ile til med forklaringer, tilståelser, bevis o.l., uten at man har tenkt gjennom konsekvensene på lang sikt.

Man skal være klar over at politiet formelt aldri kan "handle" med varetekt eller frihetsberøvelsesspørsmålet. Den som avhører, beslutter heller intet i denne sammenheng. Pågripelse og varetekt må begjæres overfor en domstol, og begjæringen må komme fra en overordnet. Vedkommende skal ikke legge vekt på slike hensyn som i hvilken grad den pågrepne samarbeider, er villig til å forklare seg osv. Derfor kan man fort komme til å lure seg selv hvis man forsøker å skaffe seg kortsiktige fordeler. Det er bedre å spare de gode argumentene til forhørsdommeren som eventuelt behandler fengslingsspørsmålet, selv om man ikke skal ha overdrevne forhåpninger om å bli løslatt ved første gangs fremstilling. Men noe kan man oppnå ved å være ydmyk. Derfor er det ofte fornuftig å

samtykke i fengsling i to uker, fremfor at aktor krever fire uker i forhørsretten.

6) *Krev din rett*

Som pågrepet vil man alltid ha rett til å konferere med advokat. Man har videre rett til å nekte å avgi forklaring. Det bør man gjøre hvis man er ute av balanse. Man har videre krav på mat, kaffe, legetilsyn, røykepauser, søvn o.l. I det hele tatt skal en pågrepet person til enhver tid og i alle situasjoner håndteres humant og med respekt. Hvis man føler at denne rettigheten ikke blir respektert, må man si fra. Man bør også sikre bevis for at man mener seg krenket. Noter hva som har passert og ta det gjerne opp med din rådgiver. Det kan sikre mot nye krenkelser og forbedre din situasjon på sikt.

Det er en svært vanskelig avhørssituasjon mange befinner seg i når man har sittet i glattcelle eller politiarrest forut for avhøret. I tillegg til den psykiske belastningen man utsettes for, er slik anholdelse en sterk fysisk belastning. Den forsterkes hvis man er uten rene klær, toalettsaker og praktiske muligheter for personlig hygiene.

7) *Ikke signer på dokumenter eller avhør før du har konferert med advokat*

Det første politiet gjør etter en pågrepelse, er å starte avhør. Det første avhøret vil være viktig. Det vil gå på hovedspørsmålene i saken, mens senere avhør vil dreie seg mer om detaljer, nye forhold og bakgrunn. Det vil alltid være vanskelig å endre på noe som er sagt i det første avhøret. Derfor er det avgjørende at dette blir korrekt.

Et avhør er ikke ferdig før det er vedtatt av den siktede. Vedtakelsen skjer som regel ved at den siktede signerer på avhører og på hver side i utskriften av avhøret. Etter avhøret vil man ofte være sliten. Det er derfor fornuftig å vente med å signere på avhøret til man har lest gjennom dette i fred og ro og eventuelt konferert med advokat. Man er ikke pliktig til å signere på avhør.

Ved den nøyere gjennomgang av avhøret vil man ofte se at en del formuleringer er vridd, endret eller farget, bevisst eller ubevisst, fra den politimann som har protokollert avhøret. Man bør aldri godta formuleringer man ikke kan stå inne for. Ikke nøy deg med politimannens formuleringer dersom du mener at andre ord er mer treffende. Ikke aksepter politimannens forklaring om at noe kan rettes opp ved neste korsvei eller at ting ikke er så nøye. Insister på at avhøret er ditt, ikke politimannens. Hvis avhøret er tatt på datautskrift, bør korreksjoner skje i selve datautskriften, ikke i en ny protokoll eller ved tilføyelse til den første avhørsprotokollen. Da vil det i ettertid bli seende ut som om man har endret sin forklaring.

Undertiden tar politiet avhør opp på bånd, som senere blir skrevet ut. Hvis du ikke vil ha avhøret på bånd, kan du nekte å akseptere det. Hvis bånd-avhør aksepteres, må dine ord veies mer nøyaktig enn ellers, for det er vanskeligere å korrigere et avhør på bånd enn et avhør som skrives ned. Gi aldri lange svar. Svar kort og presist på de spørsmål som reises. Ta gjerne tenkepause. Ikke vikle deg inn i resonnementer under svarene. Ikke gi uttrykk for vurderinger, men svar på konkrete spørsmål.

Politiet reiser i noen saker spørsmål om man aksepterer at representanter for kontrollmyndighetene er til stede under avhøret. Det kan være folk fra likningsforvaltningen, Kredittilsynet, Konkurransetilsynet e.l. Man bør ikke akseptere dette, i alle fall ikke uten å ha tenkt nøye gjennom konsekvensene og konferert med en rådgiver på forhånd. Grunnen er dels taktisk: En avhørssituasjon skal ikke være mange personer mot én. Dessuten har de ulike kontrollorganer i utgangspunktet taushetsplikt overfor hverandre; og dette er ikke uten grunn. Kontrollorganene har ulike interesser og oppgaver, og man blir en enda mindre liten mann ved at disse interessene blir koordinert enn hvis de vil være henvist til å drive hver sin saksbehandling med den trygghet det innebærer for individuelle vurderinger i hvert enkelt organ.

Som mistenkt eller siktet har man ingen forklaringsplikt. Man har også rett til å kreve at advokaten er til stede under avhøret. Drøft dette med rådgiveren.

8) *Ikke snakk med media og nekt fotografering*

I en situasjon hvor man er siktet, mistenkt e.l. for et straffbart forhold, har man som person liten interesse av medieoppslag. Man bør derfor ikke medvirke til slike, heller ikke i forsøk på å begrense noen medieskade. Tvert om blir medieeffekten bare større hvis man velger å medvirke.

Hvis noen skal gi mediekommentarer, bør det være advokaten som gir meget knappe kommentarer, gjerne bare en eller to setninger. Hva advokaten skal si, må man drøfte på forhånd.

En siktet kan nekte å bli fotografert i et rettsmøte og på vei til eller fra rettsmøtet. Det er sjelden noen gode grunner til ikke å insistere på denne rettigheten.

Situasjonen blir en annen den dagen saken blir henlagt, tiltalen trukket eller man blir frifunnet. Da vil den tidligere dårlige nyheten være snudd til en god sak. I så fall bør man vurdere mediaspørsmålet på nytt, fordi ny medieomtale som blir blåst opp, kan medvirke til å dempe den skaden som de første oppslagene alltid vil ha utgjort. Men også i slike tilfeller bør man nøye vurdere hvor langt man skal gå i samarbeid med media; hvis media ikke har navngitt noen i første runde, har man lite å tjene på å stå frem med navn som en tidligere mistenkt eller siktet. Anonymiteten bør bevares.

Ikke la deg lure til å tro at journalistene er dine venner i en situasjon hvor du er mistenkt for noe straffbart. Journalistene er kun ute etter en god story eller vinkling på en story. La deg heller ikke lure til å gi journalistene løfte om et eksklusivt intervju eller hjemme-hos-reportasje på et senere tidspunkt. Et slikt løfte vil det alltid være vanskelig å vikle seg ut fra, og dersom man skulle ha interesse av en reportasje på et senere tidspunkt, vil avisen lage den uavhengig av et forhåndsløfte, så fremt den har mediainteresse.

9) *Ikke undervurder dine egne motiver og handlinger. Ikke bli for selvkritisk.*

Når man blir angrepet av Økokrim og kontrollmyndighetene, vil man både være og føle seg som den virkelige lille mann. Det blir lett å tenke at man må ha gjort noe galt når offentlige organer setter så mye krefter inn på å avdekke og eventuelt straffe de angivelig bebreidelsesverdige forhold. Men kontrollorganene behøver ikke å ha rett. De fleste mennesker er slik innrettet at man alltid vil legitimere sine egne handlinger for seg selv. Selv når man gjør noe som man innerst inne vet kan kritiseres, vil man gjøre seg opp tanker om hvorfor atferden likevel er legitim. Disse tankene bør man lagre og trekke frem når det blir reist kritikk. Det er ingen grunn til å bøye av for kritikken før man har prøvet den mot de relevante innsigelser. En sak har alltid to sider, og du og dine rådgivere må tenke positivt for å få frem alle hensyn og interesser som forsvarer din situasjon.

Husk også at ingen offentlige organer – og heller ikke media – har som oppgave å fordømme noen. Man skal kun avdekke ulovlig atferd. Din personlige integritet og stilling bør du verne så langt det er mulig selv om du skulle stå bak kritikkverdig atferd og innse det. I så fall må man tilgi seg selv, men trekke frem de argumenter som forklarer og i noen grad forsvarer deg mot kritikken.

10) *Notér, dokumentér og les*

Etter en Økokrim-aksjon får den siktede god tid til å tenke. Enten man blir fengslet eller ei, går det meget lang tid – ofte altfor lang tid – før saken blir endelig avgjort. Det skjer først når siktelsen blir henlagt eller dom blir avsagt.

Underveis i dette tidsforløpet vil politiet eller Økokrim drive systematisk etterforskning, og man må være forberedt på at nye forhold kan bli trukket frem, nye bevis kan dukke opp, og den siktede vil bli trukket inn i flere avhør. Prosessen kan være meget belastende. For å bevare mentalhygien og ivareta egne interesser, bør man engasjere seg i denne prosessen. Vær selv med på å lete frem dokumenter og andre bevis. Tenk gjennom ditt forsvar. Hold deg oppdatert på hva etterforskningen bringer frem. Ved hjelp av din advokat kan du også ta initiativ til etterforsknings-

skritt og påvirke politiets arbeid. I beste fall kan den siktede være med på å styre prosessen og øke sannsynligheten for et positivt resultat.

Undertiden vil det være fornuftig å skyve hele saken fra seg og la livet passere så normalt som mulig på tross av en truende siktelse eller tiltale. Det bør man fortrinnsvis gjøre i perioder hvor også Økokrim holder seg i ro. Det skjer når tiltalen er tatt ut og saken venter på å komme opp i retten eller mens partene venter på dommen. Før dette bør man ikke gjøre som strutsen og stikke hodet i sanden. Man bør heller stå oppreist, holdet hodet høyt og være sin egen beste forsvarer mot angrep fra en kraftig overmakt. Økokrim vil alltid ha overtaket med hensyn til ressurser, personell osv. og derfor må den tiltalte ikke tro at forsvareren kan gjøre jobben alene.